

KAPİTALİZM YAŞAYABİLİR Mİ? *

Çeviren :

Doç. Dr. İnal Cem AŞKUN

Kapitalizm olarak bilinen ekonomik sistem de, Amerikan ulusu gibi ikiyüzcü yılına yaklaşmaktadır. 1776'da ADAM SMITH'in klasik eseri olan «Ulusların Zenginliği», 200. yıldönümüne gelmiştir. Eserin 1097 sayfasında, dünya ilk kez tam anlamıyla serbest bir ekonomi içinde ele alınmıştır. Öyleki, SMITH'in milyonlarca insanın kişisel kazanç ve sınırsız bir pazar için birbirleriyle çatışmalarına ilişkin güdülerini ortaya koyduğu bu ekonomi, «en düşük halk sınıflarına kadar uzanan evrensel zenginliği» yaratacaktır. Eseri, feodalizmin kalan bağlarından hızla kurtulmanın kapitalist bir bildirgesi olmuş ve insanın tarih boyunca topladığı servetten çok daha fazlasını üreten ekonomik bir devrimin başlamasına yardım etmiştir. Ancak günümüzde bu devrimin mirasçıları bir zaferi kutlayamamaktadır. Kapitalizm, ikiyüzcü yılına yaklaşırken, bunalımlarla kuşatılmış bulunmaktadır. Giderek, hem destekçileri, hem eleştiricileri «Kapitalizm yaşayabilir mi?» diye sormaktadırlar.

(*) Birleşik Amerika'da TIME Dergisi tarafından yapılan bu inceleme, Derginin 14 Temmuz 1975 tarihli sayısında yayımlanmıştır.

Soru, kapitalist ekonominin şimdiye kadar en güçlüsü olan Birleşik Amerika'nın son zamanlarda zayıflayan enflasyonist durgunluk döneminden kurtulması ve belirsiz bir ekonomik gelecekle karşı karşıya kalması nedeniyle daha da acele bir durum göstermektedir. Üretim yeniden yükselmeye başlamıştır. Resmen işsizlik oranı 1975 Mayısındaki % 9.2 düzeyinden Haziranda % 8.6'ya düşmüştür. Ancak bu, yaz aylarında iş piyasasına giren yüksek okul öğrencilerinin niceliğini ölçmede, doğru olmayan Hükümet yöntemlerini yansıtan bir istatistik oyunu niteliğini de taşımaktadır. Aslında işsizlik oranı ileriki aylarda yeniden yükselebilecektir. Çoğunlukla uzmanlar, oranın en azından bir sonraki yıl için % 8'in üzerinde olacağını ve 1977'ye kadar % 7'nin altına düşmeyeceğini beklemektedirler.

Bunu daha hızlı düşürmek, talepte büyük artışları gerektirebilir ki, bu da enflasyonda yeniden ve belki bozucu yükselmelere yol açacaktır. Kapitalizmin, enflasyonu köklü durgunluk yaratmaktan başka giderecek yolu olmadığına ve ekonomiyi hızla durgunluktan çıkarma konusundaki uyumlu bir girişimin sadece enflasyonu hızlandıracağına ilişkin ciddi kuşular vardır.

Durum, diğer büyük kapitalist devletlerde daha ürkütücüdür. Enflasyon oranı % 28'e fırlayan ve parası şimdiye kadar 2.19 Dolarla en düşük düzeye inen Britanya, ekonomik çöküntünün eşliğinde sarsılmaktadır. Şiddetli enflasyonla savaşmak için İtalya ve Japonya hükümetleri uluslarını, çeyrek yüzyılın en kötü durgunluğu içine sokmaktadır. Kanada'da enflasyon şimdiki durumda %10.1, Avustralya'da % 17.5'a çıkmaktadır. Savaş sonrasında en başarılı ekonomisi Batı Almanya bile enflasyon ve işsizlikle uğraşmaktadır.

Enflasyonist durgunluk sadece en yakın tehlikedir. Uzun dönemde daha sinsi tehlikeler de vardır. Birçok kapitalist ülkede serbest pazar, derece derece hükümetler, büyük sendikalar ve dev şirketlerce kaldırılmaktadır. Bu arada birçok aydın - ve gençler - kapitalizme sadece zengin, fakat adil olmayan bir toplum yarattığı için karşı çıkmaktadırlar. Geçtiğimiz Ocak ayında (1975) içlerinde iktisatçı GUNNAR MYRDAL ve KENNETH J. ARROW'un da olduğu Nobel kazanan yedi kişi, «şirket kârlarını» arttırarak bu bunalımı ortaya çıkaran Batı Kapitalizmini suçlayıcı bir bildiriyi imzaladılar. Bununla, «Batı ekonomi sistemlerine egemen olacak almasıkların» derinliğine araştırılmasını istediler.

Dışta, ileri kapitalist toplumlar «ekonomik sömürgecilik» kuşkusıyla dolu ve toplam servetten daha büyük bir pay elde etmek için bazı temel hammaddelerin kontrolünü yapma isteğinde olan, endüstri öncesi bir dünya ile karşı karşıya kalmışlardır. Gözdağının büyüklüğüne ilişkin bir gösteri, Batılı ekonomilerin çözülmesine gitmiş ve buna da üyelerinin çoğunun ekonomileri merkezci olarak yönetilen, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütünün (OPEC) büyük fiyat artışı yol açmıştır. Petrol-fiyatı bunalımı, kapitalizmin varlığının ana nedenlerinden biri olan ekonomik büyümeyi yavaşlatmıştır.

İngiliz Tarihçisi ARNOLD TOYNBEE üzülererek; mal üreten ulusların, kapitalist dünyaya karşı girişilen bu çeşit bir ekonomik kuşatma harekâtını atlatıp, buna karşılık kendi ekonomilerini «hapsederek» — başka deyişle tüm üretim, tüketim ve yatırımı tepeden inme düzenle yürüterek — tepki gösterecekleri kestiriminde bulunmuştur. ADAM SMITH'çi olan Amerikalı İktisatçı MILTON FRIEDMAN, karamsar olarak, kapitalist özgürlüğün tarihin uzun akışı içinde «bir kazaya» uğrayacağından ve insanlığın «zorbalık ve sefalet» oldan «doğal durumunun» batağına saplanacağından kuşkulandırmıştır.

Kapitalizmin hesabını kapamak biraz erken olur. Sistem sa-vaşlardan, ekonomik bunalımlardan, sömürge imparatorluklarının kaybindan sağ çıkmıştır — Britanya, Fransa ve Almanya gibi ülkelerde, sosyalist denilen partilerin hükümete gelmelerinde bile sistem yaşamış, bunlar ya sistemi kaldıramamışlar, ya da bunu yapmaya istekli görülmemişlerdir.

Bugün alaycı biçimde de olsa, kapitalizmin gücü ve uyarlanabilirliği, sistemi yıkmak isteyen, ancak amaçlarına yakın bir yerde olmadıklarını da bilen aşırı sosyalistlerin çoğunluğunca bilinmektedir. Yeni Sol düşünürlerden HERBERT MARCUSE, kapitalizmin kâr güdüsünü «bayağı» olarak suçlamakta ancak, gücünü ve düşmesinin «pek yakın olmadığını» da teslim etmektedir. En ünlü Amerikan sosyalisti MICHAEL HARRINGTON, kapitalizmin «belirgin biçimde gerileme» gösterdiğini kabul etmekte ve «şimdiki durumundan başka bir yolu izleyip, plânlayacağı» kestiriminde bulunmaktadır

KAPİTALİZM KİŞİSEL ÇIKARLA BAŞLAMIŞTIR

Kapitalizmin tüm özü — fiyatlarda, kârlarda, teknolojide, tüketici zevklerindeki — sürekli değişmeye uyarlanma yoluyla büyümedir. Gerçekte onun bilgesel (intellectual) tarihi ADAM SMITH'in, değişme ve ilerleme için ekonomileri doğuran özgür kişilerin doğal eğilimleri ile yeteneklerinin nedenini nasılnı açıklama çabasıyla başlar. Bugün bunları anımsatmanın değeri, vardır, çünkü pek az anlaşılmaktadır.

SMITH, serbest ekonominin yetisel (potential) gücünün görünümelerini ilk algılayan olmamıştır. Bazı düşünürler kendisinin, 200 yıl öncesinin atmosferinde, yetkeci olmayan (antiauthoritarian), ussalcı (rationalist) düşüncelere parmak basıp, tanımlamaktan öte birşey yapmadığını ileri sürmektedir. Ancak SMITH, ustalıklarla dünyanın tam ve tutarlı ilk ekonomik davranış kuramını ortaya atmış, sonraki kapitalist düşüncenin başlangıç noktasını oluşturmuştur.

SMITH'e göre, ekonomik eylemin büyük güdüleyicisi, «her insanın kendi durumunu daha iyiye götürmek için göstereceği bir örnek, değişmez, kesintisiz çabadır» — başka deyişle ve kabaca, kişisel çıkarıdır. Sadece bu güdü insanların, toplumun gereksindirdiği malların üretmesine yol açmaktadır. Yine kendisine göre; «bu durum, akşam yemeğimiz için kasabın, bira satıcısının, fırıncının beklediğimiz hayır sahipliğinden değil, onların kendi çıkarlarına verdikleri önemden ileri gelmektedir.» (1888'de SMITH'i inceleyen İngiliz İktisatçısı WALTER BAGEHOT'a göre «o, herkesin içinde bir İskoçyalının olduğunu düşünmüştür.»)

Kişisel çıkar kendisini kâr dürtüsü olarak gösterir ve kendi kendini düzenleyen büyük piyasa mucizesini ortaya koyar. Eğer tüketiciler, paralarını diledikleri biçimde harcama özgürlüğünde olurlarsa ve işadamları da kendi üstünlükleri için açıkça rekabet edebilirse, o vakit sermaye ve emek «doğal olarak» (SMITH'çe tutulan bir deyimdir) en çok gereklenen yerlere akacaktır. Eğer tüketiciler, diyelim, üretilenden daha fazla ekmek isterlerse, yüksek fiyatlar ödeyecekler, fırıncılar da yüksek kârlar sağlayacaktır. Bu kârlar yatırımcıları daha fazla fırın yapmaya özendircektir. Tüketicilerin satın almak istediklerinden çok ekmek yapmaya dönerlerse, fiyatlar ve kârlar düşecek, sermaye tüketicilerin gereksi-

nip, istedikleri birşeyi — belki daha fazla ayakkabı — yapmaya kayacaktır. Böylece yalnız kendi kârını arayan işadamaı «görünmeyen bir el tarafından, kendi amacının bölümü olmayan bir sonuca erişmek için yöneltilecektir» — başka deyişle ortak iyiye (common good) doğru gidecektir.

Ayrıca söz konusu süreç, sadece döngüsel (circular) değil aynı zamanda devingendir (dinamiktir). Rekabet, yetersiz işadamlarını silerken, en iyi malları en düşük fiyatlarla üretebilenleri ödüllendirir. Hatta onları, eğer rakiplerinin önünde kalmak istiyorlarsa, kârlarını yeni malların üretimine veya daha iyi işleyiş yöntemlerinin geliştirilmesine tekrar yatırmalarını zorlar. Sonuç olarak, üretim artmaya devam ederken, ücretleri yükseltir («Emeğin liberal ödülü..... artan ulusal zenginliğin doğal belirtisi olmaktadır») ve herkese «insan yaşamının gerekleri, kolaylıkları ile zevklerini» fazlasıyla dağıtır.

SMITH'in sistemi, işadamaının değil tüketicinin yüceltilmesine göre kurulmuştur. Tüccarı takdir etmekten öte, onlara fiyatları sabit bırakıp, ücretleri düşük tutma yollarını araştırarak, piyasayı sürekli geriletmeye çalışan, açgözlü pay sahibi gözüyle bakmıştır. Ancak, biraz da safça, bu türlü tekelci yolların — kendi zamanında çoğu kez yapıldığı gibi — sadeec hükümetin etken yardımıyla başarıya ulaşabileceğini sanmıştır. Böylece kendisi, tam «bırakınız yapsını» (laissez-faire) savunmuştur. Hükümetin, iş hayatını düzenleme çabasını durdurması, piyasaya olan tüm müdahalesini kesmesi, rekabeti yaratıcılarına terkedip serbest bırakması gerektiğini söylemiştir.

Bu düşünceler, ulusal hazinelere altın ve gümüş toplamak için iş hayatının kesinlikle düzenlenmesi gerektiğine inanan 18. yüzyılın merkantilist doktrininin solu tarafından iyi karşılanmıştır. Söz konusu düşünceler aynı zamanda, toplumun üst düzeyinde «zenginliğin» «daha alt sınıflar» için çok tehlikeli olacağına ilişkin güçlü kanılara karşı da işlerlik kazanmıştır. SMITH'in devrimci kavramlarının anlaşılması zaman almıştır. Ancak **Ulusların Zenginliği**, zamanında önde gelen bilgelerce okunmuş ve aralarında SMITH'in arkadaşları DAVID HUME ile EDMUND BURKE de olmak üzere birçoklarınca öğülmüştür. 19. Yüzyılın başlarına kadar, SMITH'in doktrini akademik dünyaya yayılmış, ekonomilerini kurtarmak isteyen hükümetlere ilham vermeye başlamıştır.

Örneğin 1846'da, İngiliz reformcuları **Ulusların Zenginliğine** yollamada (atıfta) bulunup, yiyecek fiyatlarını, dışalımını (ithalatı) kısıtlayarak yüksek tutan Tahıl Yasalarını yürürlükten kaldırmışlardır. Birleşik Amerika parlamentoları da bu yeni serbest rekabet akımından etkilenmiş ve koşulların en azını yerine getiren yatırımcılara şirket kurma izni veren yasaları çıkarmışlardır. Halbuki önceleri her şirkete ayrı olarak kurulma izni verilme zorunluluğu konulmuş ve bu izinler tekel gücü sağlayan ayrıcalıklara bağlanmıştı. Yeni durumla, hemen daha başlangıçta bazı önemli gelişmeler gerek yararlananlar, gerek karşı çıkanlarca görülmeye başlanmıştır.

Girişimciler çoğalmış ve sermaye gerçekten büyük çapta yenden yatırıma girmiştir. Orta Çağın kapitalist öncesi dünyasının, yaşamın en ileri materyel koşullarında nasıl son bulduğu dikkate alındığında, üretim inanılmaz düzeyde bir artış göstermiştir. Bazı istatistikler vermek istersek; dünya ham demir üretimi 1867'de 10 milyon ton iken, bir asır sonra 357 milyon tona yükselmiştir. 1850'lere kadar insanın kol kuvveti ve hayvan gücü Birleşik Amerika endüstrisinde kullanılan enerjinin % 94'ünü oluştururken, bugün bunlar % 1'in altına düşmüştür. Nüfuslar artarken, kapitalizm şimdiye kadar görülmemiş sayıdaki insanların yaşamasını sağlamak için yiyecek ve mal üretimini sürdürmüştür. Kuzey Amerika'nın nüfusu 1800'de 5.7 milyon iken, bu sayı 1900'de 81 milyona, 1973'de ise 339 milyona çıkmıştır.

Ancak kapitalizm, aynı büyüklükte yıkıcı bir güç olduğunu da ortaya koymuştur. Sürekli, hızlı teknolojik ve sosyal değişme karşısında insanlık ruhsal bir yaşam sarsıntısına uğramıştır. Avrupa ve Amerika'yı içine alan Endüstri Devrimi, SMITH'in çağdaşı ozan WILLIAM BLAKE'in dediği «kapkara İblise benzeyen fabrikalarıyla» ev ekonomisini silmiş, işçileri sevimsiz fabrika kasabalarına sıkıştırılmıştır. Gerçi fabrika işçilerinin satınalma gücü yavaş yavaş artmaya başlamışsa da, sadece babanın kazancı bir aileyi geçindirmede yetersiz kalmıştır. Sekiz yaşındaki çocuklar bile günde 14 saate kadar fabrika ve madenlerde çalışmışlardır.

İşgücü patlaması kuşaklar boyu sürmüştür. 1890'ların sonuna doğru, HENRY C. FRICK, Homestead'deki Carnegide Çelik Fabrikasında bir grevi kırdıktan sonra, ücretleri düşürmüş ve hafta-

lık 84 saatlik çalışmayı yeniden koymuştur. Çizginin diğer ucunda, ANDREW CARNEGIE, JOHN D. ROCKEFELLER gibi kapitalistler büyük servet toplamışlardır. Çünkü kısmen, ADAM SMITH'in düzenlenmemiş piyasanın tekelleşemeyeceği konusundaki düşüncenin yanlışlığını kanıtlamışlardır. 1912'de köktenci (radikal) olmayan, WOODROW WILSON «hepimiz acımasız büyük bir ekonomik sisteme kapıldık» diye ağlamaklı haykırmıştır.

ADAM SMITH'i izleyen bazı düşünürler, kapitalizmi gerçekten insafsız olarak tanıtmışlardır. THOMAS MALTHUS, hiç kimsenin «emeği geçimini yeterince sağlayamadığı zaman» toplum üzerinde «bir hak» savının olamayacağını sertçe söylemiştir. DAVID RICARDO, «Tunç Kanunu» diye bilinen ücret yasasını ortaya atmıştır. Savına göre, uzun dönemde işçiler, kendileri ve ailelerinin geçimleri için gerekli sadece en az ücreti alacaklardır. Eğer geçici olarak fazla kazanırsa, daha çok çocuk sahibi olacaklar, sonuçta iş bulma rekabeti ücretleri tekrar düşürecektir. RICARDO bu durumun isteğe bağlı olduğunu düşünmemiş, kaçınılmaz görmüştür. Bununla beraber, kendisi ve MALTHUS kapitalist ekonominin güçlü isimleri olmuşlardır. THOMAS CARLYLE kendilerinden söz ettiğinde, «Tatsız Bilimin Saygın Profesörleri» deyimini kullanmıştır.

Bilim KARL MARKS'a özellikle tatsız bir şey olarak gelmiştir. Kendisi kapitalizmi «kutsal olan herşeyin bayağılaştırıldığı» insanlık dışı bir sistem olarak suçlamıştır. Savına göre bu sistem «işçiyi insanın bir parçası haline getirip, kötürüm yapmakta ve onu makineye takılan bir alet derecesine düşürmektedir.» 1848'de MARKS ve FREDERICK ENGELS yayımladıkları **Komünist Manifestosunda**, kapitalizmin «önceki kuşakların sahip oldukları tüm üretici güçlerden, kütle halinde çok daha büyüğünü yarattığı» gerçeğini belirtmişlerdir. Bununla beraber MARKS, kapitalizmin kendi kendini yıkacağını ileri sürmüş ve «kapitalist üretim acımasız bir doğa yasasıyla kendi hiçliğini doğurmaktadır» demiştir.

MARKS'a göre kapitalizm, işçilerin kendilerine ödenen değersiz ücretlerle satınalabileceklerinden daha fazla malı piyasaya dökmektedir. Bir genişleme döneminde ücretler yükselebilir, ancak bu yükselme kârları kesecek, kapitalistlere atılımlarını sürdürmede, yatırıma çok az para ayırma durumunda bırakacak ve bu arada makineler elden çıkacaktır. Büyük kapitalistler ücretlere

vurma fırsatını elde edip, batan meslekdaşlarının fabrikalarını, makinelerini satın alarak, yeniden ilerleyeceklerdir. Ancak bu döngü tekrarlanacak ve daha kötü sonuçlara yol açacaktır. Giderek, üretim araçları mülkiyeti birkaç kapitalist elinde toplanacak, onlar da sefaleti artan proleterlerin başlatacağı bir ihtilal ile yerlerinden atılacak bir duruma geleceklerdir.

Gerçi kendisinin vahip türünden bu öngörüsü son derece yanlışsa da, MARKS sistemin ciddi biçimde zarar göreceği iki alanını göstermiştir. Kapitalist yoğunluk kuramında, büyük şirketlerin gücünün gittikçe artacağını, öyleki rekabeti ortadan kaldırıp, talebin zayıf olduğu dönemlerde bile fiyatları yükseltebileceklerini öngörmüştür. Daha önemlisi MARKS, klasik ekonominin, kendi kendini düzenleyen piyasanın asla izin vermeyeceğini söylediği 1870 ve 1930'ların ürktücü, uzatılmış ekonomik çöküntülerini haber vermiştir. 1930'ların kâbusu, bir süre için MARKS'ın son sözünü tutma tehdidinde bulunmuştur.

İyi bir rastlantı olarak, Büyük Ekonomik Bunalım (buhran), kapitalizmin kurtarıcısı diye çoğu kez sözü edilen İngiliz İktisatçısı JOHN MAYNARD KEYNES'in de en önemli teorilerini ortaya atmasına yol açmıştır. KEYNES, vergileri düşürme, büyük harcamalar ve doğrudan doğruya para yaratma yollarıyla, hükümetin satınalma gücünü arttırıp, serbest ekonomiyi yeniden harekete geçirebileceği üzerinde durmuştur. Böylece üretim artacak, yatırıma gidecek daha fazla tasarrufu doğuracaktır. Verdiği reçete — gerçi Bunalıma son vermek için Hükümet harcamalarını, İkinci Dünya Savaşının önceden kestirilemeyecek ölçülerine çıkarmış ise de — işe yaramıştır. (KEYNES aynı zamanda vergi artışları, harcama kısıntılarının enflasyonu durdurmaya yardımcı olacağını da söylemiştir. Ancak, seçimle işbaşına gelmiş hükümetler, KEYNES'in reçetesinin bu bölümünü pek ender uygulayabilme cesaretini göstermiştir.)

İkinci Dünya Savaşından bu yana, tüm kapitalist hükümetler yürekten Keynesçi olmuşlardır. Hiçbirisi artık, kendisini düzeltmek için bir bunalımı veya giderek yoğun bir durgunluğu bırakma düşü görmeyecektir. Hükümetin, sağlıklı bir ekonomiden sorumlu olma görüşü gittikçe güç kazanacağından KEYNES, SMITH'in asla ummadığı bir biçimde kapitalizmin değişmesine yardım eden devletin piyasaya karışma derecesini yükseltmiştir.

Keynesçi felsefe, Birleşik Amerika'da tröste karşı ilk çıkanlar ve TEDDY ROOSEVELT'in zamanından bu yana kurulmakta olan yasama anlayışında ileriye doğru gelişmeyi hızlandırmış, karmaşık müdahaleci politikaların izlenmesini esinletmiştir. Sözgelimi, bankacılık ve menkul kıymet işlemlerine ilişkin düzenlemeler, tröste karşı yasaklamalar, tüketiciyi koruma, kirlenmeye karşı yasalar, daha fazla zenci ve kadının işe alınmasını zorlayıcı «olumlu-eylem» (affirmative-action) vb. programlar, ülkenin işletmeleri ile müteşebbislerini kısıtlayıcı olarak alınmış önlemlerden birkaçıdır. Yaşamlarını sürdürmede yeterli desteği bulunmayan fakirler, sağlık ve diğer sosyal yardımlarla, gıda yardımları almışlardır.

Kuşkusuz, tüm bu hükümet müdahalesi yararlı olmamış, bir kısmı büsbütün zarar doğurmuştur. Özellikle, federal taşıma düzenini yürüten kurumların işlemleriyle sık sık fiyatlar dondurulmuş ve rekabet kısıtlanmıştır. Ancak bu karmaşık yasalar, bütün olarak kapitalizmi hem daha insancıl, hem daha etkili kılmıştır. İktisatçı KENNETH GALBRAITH bir keresinde alaylı bir tavırla şu yorumda bulunmuştur: «Kızgın bir tanrı kapitalizmi yapısal çelişkilerle yaratmış olabilir. Fakat en azından sonra düşünülmüş olacak ki, sistemin gelişmiş işleyişiyle tutarlı, şaşırtıcı bir sosyal reformu yapmaya yeterli anlayışı göstermiştir.»

On yıl önce — en azından Birleşik Amerika, Kanada, Batı Avrupa ve Japonya'da — bu modern kapitalizmin, sürekli değişen bir toplum yaratma sınırına geldiği görülmüştür. Keynesçi politikalar durgunlukları kısaltmış, ılımlı ve seyrek tutmuş, 2. Dünya Savaşının sonunda, o güne kadar sürdürülen büyümenin en uzun dönemini başlatmıştır. Amerikalı İktisatçı GEORGE STIGLER, «İktisat sonunda Altın Çağının eşğine geldi — hatta, kapıdan bir adım içeri bile attık» demiştir.

Bugün pek az kimse böyle hoş bir anlatımda bulunmaktadır, ancak birçok iktisatçı, politikacı ve filozof sistemin sorunları için çeşitli çözümleri de ortaya atmaktadır.

ENFLASYON VE DURGUNLUK

1960'lara kadar, bunlar çelişik sorunlar olarak düşünülmüştür, şöyleki; enflasyon aşırı fiyat artışlarını beraberinde getiren bir olaydır. Durgunluk ise bunun oldukça karşıtıdır ve çoğu kez

«deflasyon» diye anılır. Bugün enflasyon ve durgunluk, bir dönünün geçişen evreleri olmuştur — öyleki buna iktisatçılar «stagflation», «slumpflation», «infession», «inflump» gibi garip isimler takmıştır. Enflasyon-durgunluk döngüsünü kırmak, sadece kapitalizmin değil, demokrasinin de hızla gelişen başlıca sorunu olmaktadır. Enflasyonist durgunluğun, seçmenleri fiyat, üretim, istihdam düzeylerini emirle saptayan, hiçbir görüşe yer veremeyen yetkeci (otoriter) faşist veya sosyalist sistemlere çeviren şeylerden daha ileri gitmesi olası bulunmaktadır.

Ne yazık ki, ADAM SMITH'in, giderek KEYNES'in sistemleri, bu rahatsızlıkla nasıl uğraşılacağı konusunda pek az yol gösterici nitelik taşımaktadır. Kuşkusuz, 1973-1974'ün enflasyon patlamasının büyük kısmı, iktisatçıların sistemin «rastlantılı (tesadüfi) sarsıntıları» dedikleri durumdan çıkmaktadır. Bunlar OPEC kartelinin petrol fiyatlarıyla oynaması ile görülmemiş hava koşullarının yol açtığı yiyecek sıkıntısıdır. Ancak enflasyonist gidişin temelini modern kapitalist demokrasinin attığı görülmektedir.

Köklü sorun, herkesin daha çok istemesidir. Refahlı dönemlerde bile, emeğin sürekli yüksek ücret, general ve amirallerin gittikçe geliştirilen silah istekleri, devletin genişleyen sosyal hizmetlerindeki esneklik düşüklüğü, ekonominin kararlı fiyatlarla üretilmediğinden çek daha fazla yükü sürgit ekonomiye getirmiştir. Demokratik hükümetler, belli bir kesimin isteklerine hayır demek yerine, genellikle büyük bütçe açıkları yaratmayı daha kolay yol olarak görmüşler, böylece enflasyonu da körüklemişlerdir.

Bununla beraber, ergeç hükümetlerin harcamaları azaltıp, para arzının büyümesini kısıtlayarak enflasyonu denetim altına almaları — ve durgunluğun riskini yüklenmeleri — gerekecektir. Birçok iktisatçı gerçekte 2. Dünya Savaşı sonrasının aşırı inatla yürütülen enflasyona karşı politikaya dayalı, tüm durgunlukları suçlamışlardır. Ancak bu eleştiride bir önemli nokta saklı tutulmuştur. Aslında merkezci bir komutadan çok, özel karar almaya çalışılan bir toplumda, hükümetlerin ne kadara satın alacağı, yapacağı ve ödünç alacağı konularında, işadamları ile tüketicileri «doğru» karar almaya itmede gereksenen vergi karması, harcamalar ve para arzı politikalarında yargılarına güçlkle varması zorunludur. İnsanın yanılığdan uzak kalmasının olanaksızlığı ne-

leniyle, maliye bakanlıklarını ve merkez bankalarını çalıştıranlar, azı yanlış yargılarda bulunabilecekler — ve ekonomi de buna ekli gösterecektir.

Durgunluğun kapitalist ekonomiyi her zaman tehdit etmesinin bir başka nedeni de, işletme yöneticilerinin pazar hakkında yanlış yargılara varabilecek ve akıl dışı yatırımlara gidip, tutarız görüşler öne sürecek kadar özgür olmalıdır. Sosyalistlerin doğru olarak belirttikleri gibi, durgunluk; kapitalizmin istenmeyen nallara, sistem dışı olarak kötü yönetilen işletmelere yönelik biçimidir. Sözelimi, eğer otomobil yapımcıları piyasaya, kullananların gücünün yetmeyeceği fiyatlarda araba sürerlerse, otomobil, iretimi, satışlar ve istihdam kaçınılmaz olarak düşecektir.

Durgunluğun, yüksek fiyatlarda mal satacak işadamlarının durumlarını zorlaştırıp, enflasyonu yavaşlattığını gösteren bazı kanıtlar vardır. Birleşik Amerika'da, işsizlik son 34 yılın en yüksek oranlarına çıkarken, tüketicinin fiyat enflasyonu oranı geçen Aralıktaki (1974) % 12.2 düzeyinden, Mart (1975) ve Mayıs ayları arasında % 5'e kadar düşmüştür. Şimdi, geçen yılların yükselen fiyat eğrisini kıracak durgunluğundan daha derin bir durgunluğun olduğu anlaşılmaktadır. Bunun üç nedeni vardır, şöyleki :

1. Güçlü sendikalar ücretleri yükselen düzeylerde tutmakta, bu nedenle fiyatlar, giderek işsizlik, yüksek oranlarda kalmaktadır.
2. İşsizlik ödemeleri, sosyal güvenlik, gıda pulları gibi insancıl programlar satınalma gücünü arttırmaktadır. Bu durum, tüketicilerin satınalma — ve işadamlarının fiyat indirmeye direnme — yeteneğini, işsizlik artsa bile, yine de korumaktadır.
3. Satışlarda ve işlerde — Birleşik Amerika'daki tüm istihdamın % 54'ünü kapsayan — hizmet kesiminin payı gittikçe artmakta ve hizmet işletmeleri için verimliliği yükselterek, ücret artışlarını dengelemek olanaksızlaşmaktadır. Bu nedenle fiyatları yükseltmeyi sürdürmektedirler.

Hepsinden kötüsü, enflasyon gittikçe durgunluğa yol açan bir durum göstermektedir. Bunu, ya malları alıcıların gücünün üstündeki bir düzeyde fiyatlayarak, ya da tüketicileri yiyecek, giyecek,

kira ve diğer ihtiyaçları gidermede, gelecek dönemin fiyat artışlarını karşılamada duyacakları ödeme gereksinmesi nedeniyle, araba, buzdolabı, vb. malları satınalmada kendilerini cesaretsizliğe iterek yapmaktadır.

Bu sorunlar nasıl hafifletilebilir? Enflasyon-durgunluk çıkmazıyla uğraşmada, ulusal politika ekonomiye «iyi ayar» yapamamakta, ancak; vergi ayarlamasıyla, harcamayla ve ekonomiyi harekelendirmek ya da frenlemek için uygulanan para arzı politikaları sınırlı, sadece önemli hedefleri aramayı sürdürme zorunda kalmaktadır. Son durum pek iç açıcı değildir. Fakat, ekonomiye dönük yöneticilerin, geçmiş yanlışlarından kendi mali ve parasal araçlarını daha etkili olarak geliştirmede, yeterli bilgiyi sağlayabildiklerini gösteren ümitverici bir gelişme vardır.

İktisatçılar genellikle, hükümetlerin hayalciliği bırakmaları ve enflasyon ile işsizliği katlanılabilen oranlarda — Amerika için bunun her ikisi de % 5'dir — tutmayı amaçlamaları gerektiğinde görüş birliği içindedirler. Birleşik Amerika'nın geçmiş yılların bir yanlışını tekrarlamaması gerekir. İşsizlik oranı % 4'ün altına düştüğü zaman Hükümetin, bunu daha da düşürmek amacıyla ekonomiyi zorlama politikası enflasyonu canlandırmıştır. Bütünüyle «tam» istihdam olanaksızdır. Çünkü bazı insanların piyasada geçerli ustalıkları yoktur. Bazıları ise, iş değiştirme sırasında bir süre işsiz kalmaktadır.

Bir başka ön koşul da, hükümetlerin fiyat yükselmelerinin ilk evrelerinde mali-parasal politikalarını değiştirmeye hazırlıklı olmalarıdır. 1960'ların sonuna doğru yumuşak biçimde yürütülen kısıtlayıcı politikanın; fiyat artışlarını durdurmak için, güçlü bir birikim sağlamış enflasyonu izleyen, aşırı derecede sıkışık, para tedavülüne başvurmaktan daha fazlasını yapmış olması gerekirdi. Aynı şekilde, geçen yazki küçük vergi indirimi ve ılımlı para arzı genişlemesi, işsizliği bu ilkbahar (1975) uygulanan ağır darbeden daha etkili gidermeliydi.

Durumu erkenden değiştirmedeki bu zorunluluk, demokratik önderliği çetin bir sınav karşısında bırakmıştır. Şimdiki düzelenin bir noktasında Hükümetin, işsizlik, rahatsız edici derecede yüksek oranda kaldığı zaman bile, kısıtlayıcı politikayı değiştirmeyi gerekebilecektir. Enflasyon gerilerken, herhangi bir kısıtlama gereksinmesi seçmenlere hiç de açık gelmemektedir.

Eğer demokratik önderler, doğru politikaları seçip, — büyük bir sıkıntı varsa — bunları en iyi biçimde açıklarlarsa, ümitler bütünüyle yok olmaz. ADAM SMITH'in kendi kendini ayarlayan piyasa işleyişinden politikacılara yardım edecek yeterli şeyler kalmıştır. Eğer son durgunluk enflasyonun gücünü kırmışsa, fiyat yükselmelerindeki yavaşlamanın, tüketicilere, bu yılın sonunda çok sayıda araba, araç, gereç ve diğer malları satınalmaya cesaret kazandıracağı belki olasıdır. O vakit mal varlıklarını (envanterini) hızla indirmiş olan işadamları, satışlarını sürdürecektir pek az stokla çalışmak durumunda kalabilecek ve üretimi yükseltmeye zorlanacaklardır.

Ancak bunlara rağmen, daha uzun dönem için mali ve parasal politikaların, enflasyonu durdurup, durgunluğu sona erdirecek başka önlemlerle tamamlanması gerekir. Bu arada son derece sert tartışmaların geçtiği iki konu vardır ki, bunlar Birleşik Amerika'nın bir ücret ve fiyat sınırlaması biçimini benimsemesinin ve ekonomik plânlamaya gitmesinin gerekip gerekmeyeceğidir. İktisatçılar ve diğer uzmanlar, bu önemli sorular karşısında kesinlikle ayrılmışlardır. Ancak Washington'un şu iki stratejiyi benimsemesi konusunda yaygın bir görüş birliği vardır, şöyleki:

1) Özel çıkarlar için fiyatları yükselten yasaları, tüzükleri ve uygulamaları kaldırmak. Başkan FORD'un Eylül'de (1974) yaptığı toplantıya katılan iktisatçılar, bu durumdaki 32 katı engel üzerinde durmuşlardır. Bunların arasında; müteahhitleri, federal düzeyde, desteklenen yapı projelerinde enflasyonist ücretleri ödemeye zorlayan David-Bacon Yasası; deniz taşımacılarının bir ABD limanından diğerine yük taşımada düşük maliyetli yabancı gemilerinden yararlanmalarını yasaklayan Jones Yasası; imalatçılara, perakendecilerin markalı malların fiyatlarından indirim yapmalarını engelleme hakkı tanıyan, yanlış adlandırılmış fuar yasaları; portakal, domates ve diğer ürünlerin sürümünü kısıtlayan tarımsal «pazarlama mevzuatı»; uzak yol taşımacılığı yapan birçok kamyon, treyler, vb. araçların, aslında yük alabilecekleri halde, boş dönmelerini zorunlu kılan taşıma tüzükleri yer almaktadır.

2) İşgücünün ustalıklarını ve hareketliliğini arttırmak. Bu hem enflasyon, hem işsizlikle mücadeleye yarayacaktır. Amerika'nın, Başkan JOHNSON'un yönetiminde başlatılan, ancak NIXON tarafından kesilen işgücü eğitim programlarını yeniden canlandı-

rıp, genişletmesi gerekmektedir. Gerçi söz konusu programlar ağır aksak yürümüşse de bunlardan bazıları — özel işyerlerinde yürütülüp, federal yönetimce finansmanı sağlanarak, kendilerine iş verilip, eğitilen vasıfsız işsizlere uygulanan programlar, özellikle — «işsiz» kitleye birtakım ustalıkları öğretmede büyük gelecek vaat etmiştir. Aynı zamanda Çalışma Bakanlığının, uzun tartışılan bilgisayarlı «iş bankasını» kurması gerekmektedir. Bununla ülkedeki tüm iş olanakları listelenecek ve uzak yerlerdeki işleri almak isteyen ihtiyaç sahibi işçilere karşılıksız bu hizmet sağlanacaktır. İsveç'te hükümet, işsizlerin yeniden eğitimi için üçyüzden fazla kurs açmakta ve iş aramak amacıyla dolaşan işsiz bir İsveç'linin masraflarını karşılamakta, o da iş bulduğunda bunları ödemeyi taahhüt etmektedir. Maliyet İsveç bütçesinin % 5'ini aşacak kadar yüksektir. Ancak karşılığını vermektedir şöyleki, İsveç'te işsizlik tutarlı olarak Amerika'nın altında kalmaktadır.

Bugünlerde başka bir SMITH — ya da KEYNES — gelseydi, etkili ancak zorlayıcı olmayacak, ücret ve fiyat kısıtlamalarını ele alması gerektiği konusunda büyük bir tartışmaya girme durumunda kalırdı. Sert ve kapsamlı kontroller uzun süre etkili olmamıştır. Bunlar, kârlı fiyatlarla satabileceklerinden güven duymadıkları malların üretimini genişletecek yatırımları yapmada, işadamlarının cesaretini kırarak, darlıklara yol açmaktadır. Kontroller aynı zamanda, işçilerin hoşgörüsüyle karşılamadıkları ücret yapısındaki adaletsizlikleri de çözülmez duruma getirmektedir.

Bir kısım iktisatçı, şirket başlarını ve sendika yöneticilerini kendi özel politikalarını düzenlerken, kamu çıkarını da düşünmelerini zorlayacak kapsamlı denetlemeler (kontroller) için kestirme bir yolun olduğu görüşünü ileri sürmüştür. Buna göre, kendi kaba güçleri ile ölçsüz artışları elde etmek isteyen sendikalar ve şirketleri engellemek üzere Hükümetin, esnek bir ücret-fiyat gözetim şeklini benimsemesi gerekmektedir. Bu durumda Hükümet, kuşku verici büyük artışlar için ücretler, fiyatlar ve talebin haklılığı konularında öğütverici bir rol oynayacaktır. Asıl sorun, böyle bir rolün etkili olması için, haksız görülen artışları geri alacak bir yetkisinin bulunmasıdır — bu harekette denetlemeler ve zorlama olacaktır. Kısacası, önemli bir soru yanıtızsız kalmaktadır. şöyleki: Kapitalist bir ekonomi, ciddi durgunlukların tehlikesine girmeden veya daha kötüsü bazı özgürlüklerden vazgeçmeden, uzun dönemde fiyat kararlılığını nasıl sağlayabilir?

Aynı derecede zor ve bununla yakından ilgili bir konu da, kapitalist ekonomilerin, serbest piyasanın işleyişini — ve bunu nasıl yapacağıdır. Yatırım ve üretime kılavuzluk yapmak için, kapitalizmin yine temel güven kaynağı, özel müteşebbislerin piyasanın, tüketici talebinin gücü ve kâr yeteneğine ilişkin belirteçlerini (işaretlerini) yanıtlaması olmaktadır. Ancak piyasanın uzun dönemli gelişimlerini kestirme yeteneğinde ne de olsa eksiklik¹ çıkmakta ve karmaşık modern bir toplumun bazı önemli gereksinmelerini karşılamakta başarısızlığa düşülmektedir.

En kötü dengesizlik özel ve kamu yatırımları arasında görülmektedir. Kapitalizmin, kamu harcamalarına karşı, ADAM SMITH ile başlayan eski bir isteksizliği vardır. Kendisi, Kralı ve «buyruğu altında gerek adalet, gerek ulusal savunma için çalışan tüm görevlileri» yeni bir varlık (servet) ortaya koymadıkları gerekçeyle «verimsiz» işçiler olarak sınıflandırmaktadır. Hükümetin finansladığı kamu işleri, o da bir kâra dönüşürse, nadiren bunun dışında kalacaktır. Ancak, kaynakların daha fazla kazanç sağlayacak projelere ayrıldığı durumlarda, çoğu kez bunların hiçbiri dikkate alınmayacaktır. Sözelimi, Amerika otomobiller için çok büyük bir karayolu ağı kurmuştur. Fakat kamu taşımacılığı genellikle çok zayıf ile hiç yok arasında bir düzeydedir.

Birbirine giren iki alanda, kirlenmenin denetimi ve enerji gelişiminde piyasanın yanlış yol göstermesi, kapitalist toplumlar için zararlı olmuştur. Kirlenme, kuşkusuz tüm endüstri ülkelerinin sorunudur. TIME'ın İktisatçılar Kurulu üyesi olan ARTHUR OKUN güçlü bir gözlemlerle «sosyalist dumanı da kapitalist dumanı kadar havayı kirletmektedir» demiştir. Ancak hür teşebbüsler, herhangi bir üretimin tüm maliyet giderlerini, kirlenme tehlikesini öngörmenin üstünde saymakla ne kadar yetersiz olduklarını kanıtla-mışlardır.

Daha da kötüsü, işadamları sentetik temizleme tozlarını (de-tarjanları) doğal sabunun yerine koyma gibi kirleticiliği yüksek teknolojileri kârlı bulmuşlardır. Temizleme, çevrenin insan sağlığını açıkça tehlikeye sokacak biçimde kirlenmesine kadar başlamıştır. Şimdi bu iş ekonomik büyümeyi engellemektedir.

Piyasa, aynı zamanda bundaki hızlı gelişmeyi ve enerji bunalımının ciddi sonuçlarını da öngörememiştir. Petrolün bolluğu, fi-

yatını yıllarca düşük tutmuş ve ucuz enerji inanılmaz bir ekonomik büyümenin yaratılmasına yardımcı olmuştur. Fakat özellikle Amerika, büyük arabalar, dev yapılar, ısı koruması (izolasyonu) zayıf tutulmuş evler için ölçsüz enerji israf etmiştir. Bazı petrolcüler, arz daralmasının gelmekte olduğunu, petrolü elde tutmak ve yeni kaynaklara yatırım yapmak için büyük çabaların gösterilmesi gerektiğini uyarılmışlardır. Uyarılar ciddiye alınmamıştır. Enerji bunalımına girildiğinde, serbest piyasa paniğinin eşiğine gelmiştir. Kuşkusuz kimse, bunalımın böyle çabucak geleceğini yalınkat kestirememiştir. Çünkü bunun arkasında patlayan politik olayları öngörmek gerçekten zor olmuştur. Şöyleki; 1973 yılı ortadoğu savaşı ve peşinden Arapların başkaldırışı petrol boykotunun altında yatan nedenlerdendi. Ancak ortada kalan gerçek, piyasanın fiyat belirteçlerinin kapitalist endüstriye enerjinin kullanılması, tutulması ve geliştirilmesinde yanlış rol gösterdiğidir. Bunun bir nedeni, piyasa kısa dönemde arz ve talep için çok iyi bir gösterge olurken, daha uzun dönemi kestirmek pek fazla bir anlam ifade etmemektedir.

PLANLAMA ÜZERİNDE TARTIŞMA

Piyasanın yetersizlikleriyle uğraşmak için, sayısı gittikçe artan uzmanlar, kapitalist hükümetleri bir çeşit ekonomik plânlamayı benimsemeye zorlamaktadırlar. Aslında köklü sorun, kapitalizmin karşıt tezi olan, hükümet bürokratlarının hangi malların ne kadar üretileceğine karar verdikleri merkezci plânlamadır. 1960'ların inandırıcı ve özendirici plânlarıyla gözleri açılmış Batı Avrupa ülkeleri bile 1970'lerin ekonomik bunalımlarını kestirememişlerdir. Şimdi Amerika'da gittikçe daha fazla kimse, hem üretimi kısıtlayıp, hem de enflasyonu körükleyen ekonomik daralma ve boğulma noktalarını önceden uyaracak, federal bir yapının kurulması düşüncesini çekici bulmaktadır.

Son derece liberal düşünceli, içinde iktisatçı WASSILY LEONTIEF, Yatırım Bankacısı ROBERT V. ROOSA ile Otomobil İşçileri Birliği Başkanı LEONAD WOODCOCK'un da olduğu bir grup, ABD ulusal ekonomik plânlama dairesinin kurulma çağrısında bulunmuştur. Kendilerinin tepeden inme yönergelerle özgürlükleri bozacak katı bir bürokrasi anlayışı yoktur. Sadece birkaç yüz bilimci, teknisyen (ve birkaç iktisatçıdan) meydana gelecek ileriye

dönük bir grup, daha çok kendi pazarında araştırmalar yapan bilgili firma gibi, Amerikan ekonomisinin geleceği üzerinde çalışacaktır. Nüfus gelişimleri ve olası kaynakları elde etme gibi etkenlere dayanarak, yurt içi arz olnaklarını geliştirmek, endüstrileri genişletmek ve sermayeyi arttırmak için ekonominin gelecekteki gereksinmelerini kestirmeye çaba harcayacaktır. Bunlar aynı zamanda, ekonominin talep edeceği otomobil, konut, tahıl, çelik, kâğıt ve diğer mal miktarlarını da kestireceklerdir. Böylece bu amaçlara ulaşmada — vergi ve yatırım özendirmeleri ile birlikte daha geniş parasal, malî politikalar, vb. — izlenecek yollar önerilmiş olacaktır. Ne zaman Başkan veya Kongre temel bir yasayı çıkarmak istese, söz konusu grup bunun fiyatlar ve işler üzerindeki etkilerini kestirme çabası güdecektir.

Ford Motor Şirketinin İdare Meclisi Başkanı HENRY FORD II, son derece somut, sesini duyuran federal bir plânlama örgütünün gerçekleştirilmesini istemiştir — bunu isterken Nobel alan LEONTIEF'in, Amerika'nın plânlamayı «sadece bazı sert kökten-ciler (radikaller) istediği için değil, işadamlarının da bocalayan sistemi durmaktan alıkoymak istediklerinden» benimseyeceği görüşüne ağırlık vermiştir. FORD'un düşüncesine göre, plânlama örgütü «malîyet etkenliğini gözden geçirip, zaman cetvellerini düzenleyecek, nüfus büyümesini, hammadde kullanımlarını, kaynaklarını ve uzun dönemde fiyat durumunun ne olacağını inceleyecektir». FORD, «her çeşit plâna ihtiyacımız olacak» demektedir.

Aslında hiçkimse bunların tümünü, hatta zamanın çoğunluğunu doğru olarak kestirecek kadar zeki değildir. Ancak, kapitalist ekonomiye değerli erken uyarılarda bulunup, bazı istenmeyen sürprizleri önleyecek bir uzman tahminci grubu oluşturulabilir. Asıl köklü sorun, politikanın bir plânlama örgütünün mü, yoksa serbest piyasadaki onbinlerce müteşebbis ve işletme yöneticisinin kestirimleriyle mi yönlendirileceğidir. Plâncılar, destekçilerine göre, işadamlarıyla danışmada bulunacaktır. Bundan başka, darlıkları önlemek için hızla büyümesi gereken endüstrileri sadece ortaya çıkarmayı amaçlayacaklar ve gerekli yatırımı sağlamada ne gibi özendirmelerin (teşviklerin) yardımcı olacağını belirleyeceklerdir. Ancak bu durumda bile şöyle bir sorun çıkmaktadır. Eğer yaptıkları plânlara izlenirse, vergi güvenceleri ve diğer özendirmeler — öbürlerinin zararına olmak üzere — bazı endüstrilere verilecektir.

Şimdiki durumda, kapitalist ekonomilerin önderlerinin, endüstrilerini güçlü biçimde büyütecek yaşamsal (hayati) çareleri ortaya koymakta her yararlı kaynağı kullanmalarının zorunlu olduğu gerçeğinden uzak kalmaları söz konusu değildir. Olanakların nereden sağlanacağını, üretimde bulunmak için ne gibi buluş, araştırma ve geliştirme yatırımlarının gerekli olacağını, olanakların genişletmede hangi koruyucu önlemler ile döngülü programların lüzumlu bulunacağını, darlıkta ne gibi materyelin asıllarının yerine kullanılabileceğini hesaplamaları gerekecektir. Ancak asıl soru; bunlara **kim** karar verecektir?

Cevap; işadamlarının karar vermesi gerektiği, ancak Hükümetin de kendilerine yardımda bulunabileceğidir. Bu, beş yıllık katı plânlarla düzenlenerek yapılmayıp, en fazla hangi hammaddelere ve yatırımlara gereksinme duyulacağı uyarılarını erkenden sağlayacak, çeşitli zayıflıkları olan yöntemlerin en iyisi kullanılarak gerçekleştirilecektir.

VARLIKTAKİ EŞİTSİZLİK

Gelir ile varlıktaki (servetteki) büyük farklılıklar, kapitalizmin en köklü felsefik ve moral sorunlarıdır. ADAM SMITH içtenlikle; «nerede büyük varlık varsa, orada eşitsizlik vardır» diyerek bunu kabul etmiştir. Onun zamanında, «çok zengin bir kişiye karşılık, en azından 500 yoksulun bulunma durumu vardır.» Kendisi bunun düzelmesi için, ekonominin yoksulu daha az yoksul yapacak bir varlığı ortaya koymasını önermiştir. Kapitalizm, sınırsız olarak bugünden daha fazlasını amaçlamakta — ve de başarmaktadır. Önce yoksul olan çok sayıdaki insan, orta ve oradan daha yüksek sınıflara geçmektedir.

1960'dan 1973'e kadar, ekonomik büyüme; Hükümetin resmen tanımladığı yoksulluk sınırının altında yaşayan Amerikalıların sayısını, 179 milyon nüfus için de 40 milyondan, 211 milyonluk nüfusta 23 milyonun altına kadar büyük çapta düşürmüştür. Ancak geçen yıl, Hükümetin kestirimlerine göre 800.000 — 1.5 milyon arası bir kitle, durgunluk ve enflasyon bileşimi sonucu tekrar yoksulluğa kaymıştır. Gerçi bu kayma, kuşkusuz geçici ise de, geride bıraktıkları arasında büyük bir düş kırıklığına yol açtığı kesindir. Yale Üniversitesinden politika bilimcisi CHARLES LINDBLOM,

geçmişte kapitalizmin; sakıncalı bir rolü, sistemin çıkarlarından en az payı düşünmeden, kabullenen kadınlara, zencilere, diğer benzeri gruplara dayandığını ileri sürmüştür. Şimdi bunların tam eşitlik için baskıya geçtiklerini belirten LINDBLÖM, sistem kendilerini tatmin etsin veya etmesin «bu gerçek bir vurgu ve gidiş olmaktadır» demiştir.

Beklentiler, ADAM SMITH'in öngörmediği iki gelişme nedeniyle büyük çapta artmaktadır. Bunlar demokratik toplumlardaki evrensel sıkıntılar ve yine evrensel okuryazarlıktır. Bugün aşağıyukarı herkes, babası veya dedesinden iyi durumdadır. Ancak, bu okuryazar kimseler için yeterli değildir. Bunlar, kendilerinden durumları daha iyi olan başkalarını görmekte ve aynı şeyi istemektedirler. Çoğu kez seçimlerde oylarını, onlara bunu sağlamayı vaadeden adaylara vermektedirler. Böylece demokratik toplumların uzun dönemde, karşı karşıya kaldıkları birinci derecede sorun, ne kadar eşitsizliğin olacağı — ve ne kadarının hoşgörülebileceğidir.

Kapitalizmin düşünürleri, eşitsizliği iki temelde savunmaktadır. Nobel kazananlardan iktisatçı FRIEDRICH A. HAYEK, inandırıcı, olarak, piyasanın eşit olmayan çıkar payları karşısında tek alması, gelir dağılımında kişinin törel (ahlâkî) değerinin temel alınması olduğunu ileri sürmekte — ve buna doğru biçimde aşağıyukarı kim karar verebilir demektedir. Faydacı açıdan, birçok kuramcı, eşitsizliğin yüksek geliri, ekonomik büyümeyi yaratan önceliği (inisiyatif) ödüllendirmek için gerekli olduğu görüşünü savunmaktadır. Ayrıca büyümenin, eğer zengine yakın eşitlikle değilse, yoksulu en azından, varlığın (servetin) eşit olarak dağıldığı zayıf bir ekonomide yaşayanlardan daha iyi duruma getirdiğini görüşlerine eklemektedirler. OTTO ECKSTEIN, kısaca «bazı adaletsizlikler, eğer sistem başarılı olacaksa, kaçınılmazdır» demektedir.

Kapitalist ülkelerde öğrenimli (tahsilli) birçok genç arasında, Maoist Çin tutulmaktadır (popülerdir). Çünkü komünleri, bir uyuşturma yoluyla yapıma pahasına da olsa, dünyada doğru bir gelir eşitliğine en yakın yaklaşımı ortaya koymuştur. Toplam ekonomik eşitliğe ulaşmanın tek yolu, özgürlük pahasına olmaktadır. Ancak, ABD, dinamik bir ekonomi için gerekli görülenden fazla bir

eşitsizlik göstermektedir. Gelir grupları arasındaki açıklığı önemli derecede azaltma girişimi bile, yanıt verilemeyebilen, özendirmeyi sağlamak için ne kadar eşitsizlik gerekir gibi bir soruyu ortaya çıkarmaktadır. Geliri yeniden dağıtmada harcanacak ciddi bir çaba, istatistiksel açıdan yukarı sınıflarda yer aldıkları halde, kendilerini varlıklı saymayan, politik olarak güçlü grupların sert direnciyle karşılaşacaktır. (Amerika’da yıllık brüt geliri aile başına 30.000 dolar bulunanlar üst gelir grubunun % 5’ini; 15.000 dolar olanlar ise % 21’ini oluşturmaktadır).

Daha fazla eşitlik isteminin (talebinin) çoğunluğu, gerçekten kapitalist bir toplumun yetkinlikle giderebileceği — kapitalist kalmak kaydıyla — adaletsizliklere karşı bir tepki (protesto) olmaktadır. En büyük gereksinme, yoksulların durumunu düzeltmektir. Bu amaç için hiçbir şey, yeniden enflasyonist olmayan büyümeye gidilmesinin yerini alamaz. Ancak, ayrılmış alanlarda yaşayan kızıldirililer, yardıma muhtaç anneler (welfare mothers) gibi piyasa ekonomisinde güvenli bir yer tutamayan alt sınıftan vatandaşlar, şimdi gördüklerinden fazla özel bir yardıma gereksinme duyacaklardır. Onlar için toplumun, güvenceli bir gelir biçimi sağlaması gerekecektir. Bu düşünce geçmişte, RICHARD NIXON ve MILTON FRIEDMAN gibi tutuculardan gelmiştir. Bunlara göre, sorunlu gruplara özel yardım yapmak, tüm ekonomiye şişirip, enflasyonu körüklemekten çok daha iyidir.

YOKSUL ÜLKELERLE İLİŞKİLER

Sömürgeci güçler büyük çapta kapitalist olduklarından, birçok Üçüncü Dünya ülkesi kapitalizme içerlemiş ve ekonomileri için sosyalizmi seçmişlerdir. Pek az örnekte, bu durum onların kalkınmalarını geciktirmiştir. Sözgelimi, önceleri Hindistan’da Amerikan Büyükelçisi olan DANIEL P. MOYNIHAN, 1947 bağımsızlık yılında, sosyalist eğilimli Hindistan’ın 1.2 milyon ton olmak üzere Japonya’dan fazla çelik ürettiğini belirtmektedir. Halbuki 1973’de kapitalist Japonya, Hindistan’ın 17 katı, başka deyişle 119 milyon ton çeliği üretmiştir. (Ayrıca Hindistan’da önemli demir cevheri bulunmakta, Japonya ise bunu ithal etmektedir.)

Gittikçe yayılan bir kanyla, kalkınan uluslar, kapitalist ülkelerin kendilerini yeni sömürgecilik yoluyla yoksul bıraktıkların-

dan yakınmaktadırlar. Savlarına göre Batı, hammaddeyi ucuz olarak kendilerinden almakta, ürettikleri malları sürekli enflasyona yol açacak fiyatlarla satıp, söz konusu malları için ayrıcalık yaratmaktadır.

Kalkınan ülkelerin suçlamaları abartmalıdır (mübalâğalıdır). Bir kere, çok sayıda hammaddenin fiyatı en azından — bazan daha da fazla — sanayi dışsattımının (ihracaatının) düzeyine yükselmiştir. Aslında kapitalist dünyaya karşı yürütülen sistemli yozlaştırmadan (istismardan) daha tutarlı bir sav, onların yoksul ülkelerle ilgili, sömürge sonrası tutarlı bir ekonomik stratejiyi geliştirememiş olmalarıdır. Azgelişmiş ülkelerden birçoğunun bu düşmanlığı, kökende tehlikeli olmaktadır. On ürünü — bakır, boksit, demir cevheri, kauçuk, kahve, kakao, çay, baharat, muz ve şeker — çıkaranlar arzı kısıtlayarak, fiyatları yükseltme yolunda kartel kurma görüşmeleri yapmıştır.

Hammadde plânlaması, dünyanın endüstrileşmiş kesimine bu tehlikeyi ortadan kaldırmada yardım edebilir. Endüstri ülkeleri şimdiden, yenilenecek bir Arap «ambargosu» karşısında kendilerini kurtaracak yeterli bir petrol stoklamasına katılma plânlarını görüşmeye başlamışlardır. Yale Üniversitesi iktisatçılarından RICHARD COOPER, bu düşüncenin önemli maddelerin — belki kauçuk, bakır ve öteki madenlerden başlayarak — birçok ülke tarafından kararlı, düzenleştirilmiş (koordineli) biçimde toplanmasını da içerecek yönde genişletilmesini önermektedir.

Dünyanın endüstri kesimi için bu politika, darlıklara karşı bazı güvenceler getirerek enflasyonu hafifletecektir. Darlıklar arttığı zaman, fiyatları aşağıda tutmak için stoklardaki mallar serbest bırakılıp, boykot tehditleri savuşturulabilir. (Eğer müşterilerinin elinde çok mal olduğunu bilirlerse, fiyatları yükseltme teşebbüsü olarak mal arzını tutmada ihracatçılar için pek az özendirme bulunacaktır).

Stok tutma, kalkınan ülkeler için dışsattım (ihracaat) gelirini dengeleme durumu göstermektedir. Bolluk zamanlarında, endüstri ülkeleri kendi stoklarını yenilemek için indirilmiş fiyatlardan yararlanacaktır. Yoksul uluslar, bakır veya kauçuktan ton başına daha az kazanabilirler, ancak daha fazla satıp, toplam dışsattım gelirlerini kararlı kılabirler.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Komisyonu (UNCTAD) bu yıl (1975) Cenova'da stoklama önerisini görüşmek için bir dizi toplantı yapacaktır. UNCTAD yetkilileri, bir kere olsun, az gelişmiş satıcılarla, endüstrileşmiş alıcıların görüş birliğine varabilecekleri bir konunun çıkmasını hoşnutlukla karşılamaktadır.

ŞİRKETLERİN EGEMENLİĞİ

Büyük şirketler, kapitalist teşebbüs paylarının sürekli artmasına önem vermekte, bazı tür düşünürlerin kendilerini, aslında kapitalist olmayan kurumlar şeklinde görmesine rağmen, birçok iktisatçı onların verimli etkenliğini beğenmektedir. ADAM SMITH, aşağıyukarı pek az «anonim şirketin» kendi zamanında girişken müteşebbis ruhundan yoksun olduklarını düşünmüştür. MARKS, şirketin kapitalist bireycilikten ve üretimin sosyal yönetiminden bir adım uzakta olduğuna inanmıştır. En son büyük iktisatçılardan JOSEPH SCHUMPETER şirketlerin kapitalistleri, yönetimin dışında kalan mülk sahipleri ile mülk sahibi olmayan yöneticiler diye ayırarak kapitalizme canlılığını kaybettireceklerinden korkmuştur. Düşüncesine göre hiçbir grup, sistemi; sosyalistlerin devralmasından kurtarmak için savunma uğraşısına girmeyecektir. Henüz bu olmamıştır ancak, olasılığı birçok kapitalist düşünürü kuşkulandırmakta, bunların arasında iktisatçı MILTON FRIEDMAÛ ile sosyolog DANIEL BELL de bulunmaktadır.

JOHN KENNETH GALBRAITH, şirketlerin ADAM SMITH'in kendi kendini düzenleyen piyasasını zaten öldürdüklerini belirtmektedir. Düşüncesine göre, bir şirket büyüyüp, serpildikçe kendi başına buyruk olmak için piyasa mekanizmalarından kaçıp, kurtulabilmekte, böylece ADAM SMITH'in «görünmeyen elini» tehlikeye sokmaktadır. Yine GALBRAITH'a göre büyük firmalar fiyatları aşağıyukarı talepten bağımsız olarak saptamakta, tüketicilerinkinden çok kendi istediklerini üreterek, reklamın gücüyle mallarını bir bakıma tüketicilerin boğazlarına tıkıştırılmaktadır. Eğer şirketler piyasaya karşı koyamazlarsa, kendi plânlarına uymadığında, zaman zaman ona uzun süre direnebilmektedir. Buna klasik bir örnek, Detroit'teki otomobil endüstrisinin, tüketicilerin çok sayıda Volkswagen ve Toyota marka küçük otomobilleri satın alıp, tercihlerini değiştirdikleri işaretini vermelerinden uzun süre geçtiği halde büyük, masraflı, fazla benzin yakan araba yapımında inat etmeleridir.

Henüz bu genel analiz oldukça abartmalıdır. Şirketin gücü, GALBRAITH'ın kendisinin 1952'de belirttiği gibi, sendikaların «karşıt gücü», Hükümet ve rakip büyük işletmelerce denetlenmektedir. Denetleme, tröst karşıtları (muhalifleri) ve daha önemlisi tüketiciler tarafından da yapılmaktadır. Birkaç büyük şirketin (otomobil, petrol, çelik, bilgisayar, vb.) egemenliğindeki endüstrilerde bile, bunlar pazar payları için sert rekabete girişmektedir. Reklâmcılık Ford'un Edsel marka otomobili ve maksietek gibi değişik malların satılmasında başarısızlığa uğramıştır. Güçlü tüketici direnişi, son olarak otomobil fiyatlarında görüldüğü gibi, zaman zaman fiyat indirimlerini zorlayabilmektedir. ARTHUR OKUN, «otomobil firmalarının bile fiyatları indirdiği durumda, bilmelisiniz ki kapitalizm yaşamaktadır» demektedir.

Bugünün kapitalist ekonomileri, kuşkusuz güçlü şirketlerden yararlanmaktadır. Modern ekonomilerin şaşırtıcı büyüklüğü ve renkli TV aygıtları, bilgisayar — uzay roketleri bir yana — gibi araçları biçimleyip, üretmede düzenlenmesi zorunlu ustalıkların sayı çokluğu, ADAM SMITH'in tek tek müteşebbisler dünyasındaki bir uygulamaya sonsuz bir özlem yaratmaktadır.

Bununla beraber özel bir sorun dizisi, şimdi geniş çapta mal, hizmet, yatırım alışverişinin çoğunluğunu yapan çokuluslu şirketlerin büyümesiyle ortaya çıkmıştır. MOYNIHAN'a göre çokulusluluğun «20. Yüzyılın en yaratıcı uluslararası kurumu olduğu tartışılabilir». Çokuluslular birçok ülkeye iş, modern mallar, hisse senedi sahipliği ve en ileri teknoloji ile yönetim ustalıklarını getirmiştir. Ancak, çokuluslular aynı zamanda herhangi bir ülkenin düzeninden kurtulmada da eşi görülmemiş özgürlüğü elde etmişlerdir.

Para piyasalarını, bu arada diyelim doları, büyük miktarlarda Alman markına çevirerek altüst edebilirler — ve etmektedirler. Bunlar, vergi ve kirlenme yasalarının en gevşek olduğu ülkelerde üretime ağırlık verebilmekte, ülkeden ülkeye eylemlerini değiştirerek, ulusal ekonomik amaçları bozmaktadırlar. Örneğin, çokuluslular Almanya'ya büyük çapta para dökmüşler ve ülkenin, para arzını kısıtlayarak enflasyonla savaşma çabalarına zarar vermişlerdir. Çokuluslu şirketlerin birçok yöneticisi, uluslararası bir yürütme yasasını hoş karşılamaktadır. Kapitalist ülkeler, eğer

vergi ayarlaması, kirlenme ve çokuluslu şirketlerin uyması gereken muhasebe standartlarında anlaşabillirlerse, ekonomilerinin daha düzgün işlemesine yardımcı olacaklardır.

Birçok zorluklarının ortaya konduğu kapitalizm için karşı karşıya kaldığı son bir tehlike vardır. Bu da umulan çözümlerin çoğunluğunun, hükümetin düzenleme rolü ile gelirin denetimini genişletmesidir. Burada, kapitalizmi çok verimli kılan piyasa düzeninin devingenliğine (dinamizmine) zarar vermeden, ne kadar ileri gidileceğine ilişkin gerçek bir soru belirlemektedir. Ancak hükümet aynı zamanda, piyasa düzenini sorunları çözecek bir işleyiş de sokmaktadır.

Bazı kamu işlevleri (fonksiyonları) özel şirketlere ihale edilebilmektedir. Sözgelimi, Birleşik Amerika'da kâra dönük şirketler, çöpleri şehirlerin temizlik işlerine bakan belediye servislerinden daha ucuza toplamakta, Birleşik Paket Servisi (United Parcel Service), paketleri ABD-Posta İdaresinden çoğu kez hem ucuza, hem daha hızlı dağıtmaktadır. İktisatçı WALTER HELLER, çevre kirlenmesiyle savaşta bir piyasa yaklaşımını öne sürmüştür. Düşüncesine göre, çevreye zararlı artık çıkarana ağır vergiler konulmalı; çevresini temizlemek için elinden geleni yapanları piyasa yüksek kazançlarla ödüllendirip, kirletenleri az kazanç veya edimli (fiili) zarar karşısında bırakarak cezalandırmalıdır.

KÂRIN ERDEMLERİ

Kapitalist piyasa düzeninin süregelen güçlerinden birisi, kesinlikle dayandığı kâr güdüsüdür. Beğenilsin veya beğenilmesin kâr güçlü bir insancıl dürtüdür. Birçok idealist felsefe yanlısına göre, kâr güdüsüne öncelik verilmesi uzun süre acımasız, komşuyu komşuya el açtıran (beggar-thy-neighbor) bir toplum yaratan bencilliği kutsallaştırmıştır. Viktoryacı ahlâkçılardan JOHN RUSKIN, «Adam Smith'in asıl günahı şudur : Allahtan, senin Tanrıdan nefret edeceksin, Onun yasalarını hiçe sayacaksın ve komşunun malına göz dikeceksin» demiştir.

Ancak kapitalizmin ağır basan, güçlü basit bir gerçekçilik savunusu vardır. Bu da birçok insanın benliğinde, başkalarının durumundan daha iyi olması ve kendi ilerlemesi için daha sıkı çalışmasına yol açan bir «İskoçyalının» bulunmasıdır ki, böyle bir ger-

çek sosyalist rejimlere ters düşer. Sovyetler Birliği kolektif çiftçilere, kendi küçük yerlerinde boş zamanlarında ekim yapmalarına ve kazançları kendilerinin olmak üzere ürünlerini satmalarına izin vermektedir. Bu yerler SSCB'deki ekili alanların sadece % 4'ü kadardır — şimdiki duramda değer olarak, ülkedeki yiyecek ürünlerinin dörtte birini üretmektedirler.

Kazançlar (kârlar) ve diğer özendirmeler, ekonomik ilerlemenin ayrılmaz öğeleridir. Bir mal veya hizmet tam olarak üretim maliyetine satıldığında, ücretleri yükseltmeye, yeni makine almaya veya yeni malların üretimini sağlayacak araştırmalara pay kalmayacaktır. İster kapitalist, ister sosyalist toplum olsun, bunları sadece kâr finanslayabilir.

Kapitalizm ve yetkeci (otoriter) ekonomik sistemler arasındaki tartışma şu iki soruya gelip takılmaktadır : Hangi sistem işgücünü, materyeli ve parayı; serbest seçim (tercih), kişisel gelişme, büyük sayıdaki insanların gönenci (refahı) için en önemli olanakları yaratmada üstün verimlilikle kullanmaktadır? Yine hangi sistem insancıl koşullarda daha adil ve kanışverici (tatminkâr) olmaktadır?

Yetkeci bir ekonomi birçok insancıl eğilimlere başvurur. Özgürlük pahasına, kararlılık ve güvenlik ile kapitalizmden daha büyük çapta ekonomik eşitliği (siyasal olmasa da) önerir. İnsanların sadece çalışır görüldüğü, verimliliği düşük (dolayısıyla ücreti düşük) bir yığın iş yaratarak tam istihdamı sağlayabilir. Gerçek gelire göre, aşağıyukarı yüksek düzeylerde saptama yoluyla, fiyat kararlılığını (istikrarını) korur. Yaşama standartlarındaki düşüklüğüne rağmen, böyle bir sistemin yine de, bu ülkelerin dışında yaşayan ve ticarî değerlerin kendilerinde nefret ya da bıkkınlık yarattığı insanlar için çekici bir yanı bulunabilmektedir. Paraya karşı güvensizlik, Batı tarihinin derinliklerinde, Fransisken ve Anabaptist Hristiyan mesheplerinden, çağdaş romantiklere kadar yer alır. Yetkeci ekonomiler, o kadar fazla olmasa bile, yine de kapitalizm derecesinde materyalisttir. Ancak çoğu kez algılanmaları farklı olmaktadır. Güçlü merkezleştirmeyele ekonomiye komuta etme yeteneği, kalkınan ulusların zayıf önderleri için başka türlü elde edemeyecekleri bir yol niteliği taşımaktadır. MOYNIHAN'ın gözlemine göre, kalkınan ulusların birçoğu, «kapitalizmin ekono-

mik başarılarına karşı çıkmakta, çünkü kendi kendini yöneten ekonomilerinin hiçbiri iyi işlememektedir.»

Tarihsel kayıtlara göre, kapitalizm başlıca sistemlerin içinde, hepsinden daha fazla zenginleştirici olmaktadır. ECKSTEIN, kapitalizm «insanlara yüksek düzeyde yenilikçi olma, yeni mamul ve süreçleri bulma cesaretini veren, bugüne kadar geliştirilmiş tek sistemdir (engine)» demektedir. Kâr arayan kapitalistler, «endüstri sonrası» toplumun tüm yaşamsal aygıtlarını (makinelerini) ortaya koymuşlardır. Buna karşılık, merkezci yönetimli ekonomiler, yüksek teknoloji bir uygarlığı geliştirmede pek az şey yapmışlardır — çünkü, keşif yapanları özendirmeleri (teşvikleri) yeterlidir. Aynı noksanlık sosyalist ekonomilerde, iyi yaşam koşullarını sağlayan hizmetlerdeki bayağılıkla düş kılıklığına yol açmıştır.

Kapitalistler aynı zamanda, sosyalist merkez plâncılarından çok daha düşük çapta, tüketim mal ve hizmetlerini, hem nicelik (miktar), hem çeşit bakımından üretmişlerdir. Nedeni ise; bütün zayıflıklarına rağmen, piyasanın tüketici eğilimlerini sürekli olarak izleyen, uyarlanma yeteneği çok yüksek, üstün bir bilgisayar gibi işlev görmesidir. WALTER HELLER'e göre; «Özel piyasa, herhangi merkezci bir düzenleme olmadan, trilyonlarca karar almaktadır. Bu akılalmaz sibernetik ustalık, büyük bilgi yığnağını; tüketicinin kendi parasıyla seçtiği, perakendecinin durumu toptancıya, toptancının da üreticiye bildirdiği bir biçimde süreçlemektedir.»

Komünist uluslar, zayıf bir başarıyla da olsa, kendi ekonomilerine piyasanın fiyatlama öğelerini getirme çabasını göstermekle, ona karşı son yakınlaşma borçlarını ödemişlerdir. Komünist ekonomileri temsil eden markalar, şunlarla sabitlemiştir : Düşük verimlilik, mal kıtlığı, dükkânların önünde uzayıp giden kuyruklar, bir apartman dairesi için yıllarca bekleyiş. Önceliği (inisiyatifi) arttırmak için, çoğunlukla Komünist ülkeler, komiser ve kollektif çiftçi arasında, gerçek gelir (ve ayrıcalıklar) bakımından gittikçe büyüyen, geniş farklılıklar yaratmışlardır. NİKİTA KHRUSHCHEV, bir defasında, Sovyetler Birliğinin kapitalist olmaya başladığı savına şu yanıtı vermiştir; «Ne dersiniz deyin, insanları daha sıkı çalıştırmada tek yol özendirmeler (teşvikler) olmaktadır.»

Daha önemlisi, kapitalizmin üstün verimliliği, sadece elektrikli diş fırçaları ile içildikten sonra atılan gazoz şişeleri konusu

değildir. Sistem aynı zamanda, yiyecek gibi temel insan ihtiyaçlarını da daha iyi biçimde karşılamaktadır. Kapitalist ABD, Kanada ve Avustralya'daki çiftçiler, sadece kendi uluslarını besleyecek ürünü yetiştirmemekte, aynı zamanda büyük ürün fazlalarını ihraç da etmektedirler. Buna karşılık Sovyetler Birliği, — gerçi işçilerinin % 30'u geniş tarım alanlarında çalışmakta ise de — yiyecek maddesi ithal etmek zorunda kalmaktadır. Özel çiftçiliğe izin veren, ancak ürünü gerçekçi olmayan düşük fiyatlarla satma konusundaki sosyalist ilkede direnen Hindistan da aynı durumda bulunmaktadır.

Kapitalist toplumun özgürlüğü, herşeyin üstünde, onun ödüllendirilmesi gereken en iyi yönüdür. Ekonominin çoğunluğunun özel mülkiyete bağlı olması nedeniyle, bazı diktatörlüklerin kapitalist oldukları doğrudur. Yine de başlıca kapitalist ulusların hepsinin, seçimle iş başına gelmiş hükümetleri bulunmakta ve bunlar serbest konuşma hakkı ile meclisin gözetimi altında çalışmaktadırlar. Tanıma göre, kapitalizm bireyin; istediği biçimde parasını harcayıp, yatırılabileceği, mülk sahibi olabileceği, kendisine çekici gelen iş alanı veya mesleğe girebileceği geniş sınırlar içinde özgür olmasını ister. Bu önemli özgürlükleri sağlayan devlet, vatandaşın günlük yaşantısına karışmak isteğinde değildir.

Bunun tam tersine, güdümlü ekonomiler çoğu kez tek parti devleti veya bütünüyle baskıcı (totaliter) rejimlerin etkisi altında kalmaktadır. Üretim, fiyatlar ve ücretler hakkında hemen hemen her kararı tepeden inme alıp, uygulayan bir hükümet, siyasal özgürlükle bağdaşması olanaksız, keyfi bir iktidar olmayı benimsemektedir. Çokluk güdümlü ekonomilerde örneğin, işçilerin bir grevi, devlete karşı işlenen bir suçtur. Aslında böyle bir grev, savunma hakkı menedilmeksizin, güçlülükle yasaklanabilir.

Kısacası, hem varlığı, hem özgürlüğü güvenilir biçimde vaadeden kapitalizmin başka bir almaşığı (alternatifi) yoktur. Geçici sıkıntıları ve zayıflıklarına rağmen, kapitalizm görülebilen bir gelecek içinde sadece yaşamakla kalmayacak, aynı zamanda gelişip, serpilmeye devam edecektir. ADAM SMITH'in bu hayranlık yaratan sistemi hakkında en dengeli yargı, belki WINSTON CHURCHILL'in demokrasi için söylediği şu meşhur sözü olmaktadır : O en kötü sistemdir — ancak, denenmiş ve başarısızlığa uğramış diğer bütün sistemler ayırık (istisna) tutulursa.

EK :

«KAPİTALİZMİN ÇEŞİTLİ BİÇİMLERİ»

Etimolojik olarak «kapitalizm», sermayenin toplanması ve kullanımına — ve bunu yerine getiren tüm ekonomik düzen biçimlerine — ağırlık veren sistemden başka birşey değildir. Bazı serbest girişimciler (müteşebbisler) bu sözcükten giderek sakınmaktadır. Çünkü KARL MARKS ile diğer sosyalist düşünürlerin karşı çıktıkları bir sistem adı olarak ün yapmış ve küçük düşürücü bir havası olmuştur. ADAM SMITH kesinlikle hiçbir çalışmasında kapitalizmden söz etmemiş, doğal düzen terimini yeğlemiştir.

Bununla beraber, kapitalizmin temelleri açıktır. Asıl dayanağı da endüstrinin çoğunluğunun özel mülkiyette olmasıdır. Bunun doğal sonucu ise, üretim ve hizmetlerin çoğunun kâr dürtüsü ile güdülendiğidir (teşvik gördüğüdür). Sonra bu durum, oldukça serbest bir piyasayı öngörmektedir — öyleki, burada girişimciler diledikleri iş alanına girebilmekte ve işadamları kararlarının çoğunluğunu kendi başlarına alabilmektedir.

Kapitalizm, yüksek düzeyde siyasal ve sosyal özgürlükle birlikte yürür. Ancak bu bir zorunluluk değildir. Bazı iktisatçılar, Nazi Almanyasının kapitalist olduğunu, çünkü endüstrisinin büyük çapta özel mülkiyete bağlı bulunduğunu ileri sürmektedir. Öte yandan Yugoslavya, buna karşılık, kapitalist kampın dışında kalmaktadır. Çünkü endüstrinin çoğunluğu, piyasa ekonomisinde rekabet etseler bile, devlet mülkiyeti altındadır.

Öteki ülkeler, kapitalizme bağlılıkları açısından; Singapur, Kanada ve Arjantin'de olduğu gibi temel endüstrilerin (Endonezya'da petrol) devletin elinde bulunduğu karma ekonomilerden; Küba, Cezayir ve Macaristan'daki gibi iş hayatının hemen hemen tamamını hükümetin denetlediği ekonomilere kadar değişik durumlar göstermektedir.

Endüstri dünyasında, kapitalist ülkeler dikkati çeken bir biçimde ayrılmaktadır, şöyleki :

Amerikan - Alman : Bu en saf kapitalist sistemdir. Üretim özel kazanç için işadamlarınca yönetilir. Bunlar birçok düzenleyici yasalara uymaları, koşuluyla, diledikleri gibi çalışabilirler. Hükü-

met, ender olarak doğrudan doğruya sadece çok temel bazı hizmetleri (savunma, eğitim, posta idaresi) yürütür ve vergi, harcaması, para arzı politikaları ile ekonomiyi istenen yöne götürmeye çaba gösterir.

İngiliz - Fransız - İtalyan : Bu türde, çoğunlukla üretim özel kesimde toplanırken, hükümet de temel işletmelerin veya endüstrilerin sahibi ya da işleticisidir. Örneğin Britanya'da kömür ve çeliğin çoğunluğu, Fransa'da en büyük otomobil firması ve birçok petrol rafinerisi devletin elindedir. Fransa'daki gibi bazı hükümetler, aynı zamanda ana endüstri kesimleri için geniş üretim hedefleri sapatarak, ulusal ekonomik plânlar hazırlamakta ve en uygun alanlara yatırım kanalı açmaya teşebbüs etmektedirler. Bunlar doğrudan doğruya verilen emirlerle değil, inandırma, vergi, borçlanma politikası yoluyla yapılmaktadır.

İskandinav : Böyle bir türe, ya sosyal refah kapitalizmi, ya da serbest girişim (teşebbüs) sosyalizmi denilebilir. Örneğin İsveç üretiminin % 90'ını özel şirketlerce yürütülür. Oran ABD'deki kadar yüksektir. Ancak kârlar ve gelirler % 80'e varan oranlarla vergilendirilir. Bununla kapitalist dünyanın en geniş sosyal hizmetleri desteklenir. Ücretler, işveren birlikleri ile sendikalar arasında yürütülen ve hükümetçe onaylanan müzakerelerin yer aldığı «ulusal pazarlık» yoluyla düzenlenir.

Japonya : Bunda ekonomi, bir kapitalizm ve feodalizm karışımıdır. Endüstrinin hemen temen tamamı özel ellindedir. Ancak, yoğun kartelleşme vardır ve hükümetin «yönetmelik kılavuzluğu» söz konusudur. Öte yandan «zaibatsu» (büyük kapitalistler) alınacak kararları büyük çapta etkilemekte, birçok ayrıcalıkları — hafif vergiler, devletin ilgili olduğu bankalardan kolay kredi sağlama, vb. — elde etmektedirler. Bu yüzden, nerede endüstrinin bi-tip, nerede hükümetin başladığını söylemek zorlaşmaktadır.